

РОЗДІЛ 4.

ЕТНОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 94(477) «183/186»:327(477)

ДО ПИТАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ СУСПІЛЬНІ ТЕЧІЇ В 30-60-х РОКАХ ХІХ СТОЛІТТЯ

Людмила Іванова
(м. Київ)

У статті йдеться про дослідження суспільних течій українського та польського походження – балагульство, козакофільство, хлопоманство. З'ясовується їхня природа, форми вираження і прояви як шляхи пошуку суспільних ідеалів. Показані зусилля лівобережних хлопоманів, спрямовані на розвиток української мови, літератури, видання української книги, дослідження історії, поширення освіти серед селянства, утвердження в українцях відчуття своєї соціальної та національної гідності.

Ключові слова: балагульство, козакофільство, хлопоманство, Тадей Рильський, Михайло Драгоманов.

В науковій історичній літературі вкорінився погляд на балагульство, козакофільство і хлопоманство, як явища, властиві для польського шляхетства на теренах Правобережної України. Втім не варто розглядати вказані течії, як ексклюзивну особливість цього регіону і пов'язувати лише із представниками польського вищого середовища. В Лівобережній Україні та, до певної міри, на Слобожанщині також існували аналогічні ідейні течії, що виростили з коріння народознавства, романтизму і просвітництва. Щоправда, форма та засоби вияву тих течій на обох берегах Дніпра мали свою специфіку, але за своєю сутністю відзначаються спільним змістовним контекстом.

У вітчизняній та польській історіографії кожна течія – балагульство, козакофільство і хлопоманство – отримали широке висвітлення. Зокрема, в працях М. Драгоманова, І. Франка, В. Гнатюка, І. Лисяка-Рудницького, Я. Табіша, Ю. Земського, О. Реєнта та інших. Проте названі течії пов'язували виключно із особливостями психологічного і емоційного стану польсько-шляхетського суспільства після поразки повстання 1830-1831 рр. в Правобережній Україні. Поза увагою залишався факт, що з 30-х рр. ХІХ ст. модерний поступ українства набирив швидких обертів й відбувався за єдиними загальними суспільними законами. Тож національне відродження та формування етносоціального, етнополітичного світогляду

мало цілком однотипні характерні риси, напрями, прояви на всіх українських землях.

В авангарді нових суспільних процесів завжди йшла молодь, яка протистояла становій культурі, психології, законам і, зрештою, політичній апатії старшого покоління. Намагаючись віднайти нові ідеали суспільних відносин та буття, молодь часом вдавалась до гротескних форм вияву своєї незгоди зі старим світом. Однією із таких протесних ідейних течій у 30-і рр. XIX ст. в Правобережній Україні стало так зване «балагульство», що одночасно було ще своєрідним проявом романтичних загальноєвропейських ідей, зокрема – возвеличення культури простолюддя, передусім, селянства. За візією І. Франка шляхетська молодь Правобережжя через балагульство засуджувала політичну бездіяльність своїх батьків, котрі змирилися із втратою Польської держави й комфортно себе почували під владою Петербурзької імперської адміністрації.² Балагули – або ще як їх називали – скурожани, підлаштовувались під народний стиль життя. Вони здійснювали гучні рейди на ярмарки ряду міст Правобережної України – у Бердичів, Житомир, Махнівку, Сквиру, Любар, Літин, на селянських підводах, часто на підпитку, співали українські народні пісні. Як правило балагули показово демонстрували своє братання із українським селянством і часто вживали у розмові українські слова та прислів'я.³

Прикметно, що в 30-40х рр. XIX ст. на Лівобережжі поширення набула так звана течія – «мочемордіє». В ряді повітів Чернігівської та Полтавської губерній створювались товариства любителів «мочемордія». Зібрання цих товариств проходили у маєтках місцевих поміщиків у формі балів, що супроводжувались показовим гучним пияцтвом з імітацією народного святкового застілля.

Учасники тих зібрань, подібно до балагулів, демонстрували свою прихильність до кріпосного селянства і дворової челяді. Цікаво, що членами тих товариств – «Мочемордія» були відомі українофіли – М. Маркевич, Є. Гребінка, М. Глинка, С. Закревський, В. Забіла, О. Афанасьєв-Чужбинський і, навіть, Т. Шевченко. Персона великого українського поета з народу для тих зібрань була особливо важливою з погляду ідейного підтексту мочемордія – зближення та єднання із селянством.⁴

² Франко І.Я. Нові причинки до історії польської суспільності на Україні в XIX ст. // Твори в 20-ти тт. – К: Державне видавництво художньої літератури, 1956 – Т.19 – С. 677–689.

³ Гнатюк В. Ярмаркове українофільство в житті та літературі (балагульщина) // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського. – К.: УАН – Т.2 – С. 276.

⁴ Окаринський В.М. Щирий жрець спиртуозностей Тарас Шевченко на тлі «товариства мочемордія» // Гуржіївські історичні читання. – Черкаси 2011, Випуск 4, С. 89–91.

За візією М. Драгоманова між балагульством і мочемордієм варто поставити знак тотожності, адже ці дві суспільні течії є своєрідним виявом бунту до станових шляхетсько-дворянських традицій, до аристократизму та світоглядної позиції щодо кріпосного селянства. Це були спроби, хоча й невдалі, як вважав М. Драгоманов, якимось чином порозумітись із українським народом.⁵ Для обох течій, крім того, була властива показова, гротескна театралізованість.

Новим кроком у справі зближення з українським народом, – у подоланні станової психології та культури – стала ще одна ідейна течія – козакофільство, що однаково було притаманним як для Правобережжя, так і для Лівобережжя і Слобожанщини. Втім – і ця течія в суспільному житті України відзначається регіональними особливостями у формі свого вияву.

В 1840-х рр. у польсько-шляхетському середовищі на правобережних землях козакофільство мало переважно риси етнографічної атрибутики в інтер'єрному побуті поміщицьких маєтків, у носінні козацького одягу, колекціонуванні козацької зброї, популяризації українського хорового співу, музики на бандурі тощо. Підлаштування та ідеалізація козаччини XV–XVI ст., викликало у частини правобережної шляхти потребу заявити про своє колись забуте козацьке коріння. Але ностальгуючи за прадідівським славним козацьким минулим, ця шляхта ідентифікувала себе тільки як громадян та щирих патріотів саме Польщі. Україну вони розглядали як невід'ємну частину майбутньої відновленої Речі Посполитої. Тож українство і польськість у них знаходило бездоганне поєднання, що призвело навіть до створення у польсько-шляхетському середовищі різних версій єдиної польсько-української ідентичності.⁶ Щоправда, ті версії у подальших десятиліттях не отримали свого життєвого продовження.

Назагал балагульство і козакофільство вплинули на інтелектуальне життя вищих верств Правобережжя і знайшло своє втілення в польській літературі та історичній науці. Зрештою, навіть утвердився новий напрямок в польській прозі та поезії, у фольклористиці й музиці, археології та історії – так звана «українська школа». Польські українофіли, свідомо чи підсвідомо, працюючи в царині української культури, передусім, прагнули завоювати симпатії українців до Польщі. З іншого боку, розтопити лід шляхетської пихи та панської зневаги щодо українського селянства. Адже полякам в Правобережній Україні потрібен був дієвий союзник у боротьбі за відродження Речі Посполитої «від моря до моря».

На Лівобережжі та Слобожанщині в 30-40 рр. XIX ст. козакофільство стало всеохоплюючою ідейною течією, але – на відміну від Правобережної

⁵ Драгоманов М.П. Политические сочинения – М.: Типография Т-ва И.Д. Сытина, 1908. – Т. 1: Центр и окраины. – С. 237.

⁶ Миллер А. Россия и руссификация Украины в XIX в. // Россия – Украина: история взаимоотношений – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997 – С. 147.

України мало характер інтелектуального прояву, тобто – наукового інтересу до втраченої своєї історичної спадщини. Це був період щоденної, кропіткої роботи над вивченням, збиранням, виданням збірників народної пісенної скарбниці, документальних матеріалів про козацьку добу, у написанні історичних розвідок про героїчну боротьбу українських гетьманів Б. Хмельницького, М. і П. Дорошенків, П. Сагайдачного, П. Бута та інших за українську державу. Зрештою, козакофільство на Лівобережжі та Слобожанщині буйним цвітом розквітло і в українській поезії, і прозі, ствердно заявивши на всеросійський простір про існування української мови, літератури, історії та власної культурно-національної ідентичності. Наразі українська яскрава, захоплююча минувшина відтворена в літературі, за твердженням сучасного російського історика О. Міллера, полонила серця російських літераторів. Вони звернулись до української тематики, бо шукали в ній «романтичні фарби і мотиви, яких не вистачало в історії Русі Московської».⁷

Варто зазначити, що першість у дослідженні й популяризації козаччини належала інтелектуалам Слобожанщини. Саме у Харкові у 1830 рр. побачили світ перші збірники та альманахи – «Запорожская старина», «Украинский вестник», «Украинский альманах» де друкувались різні матеріали (спогади, документи, народні пісні, власні поетичні твори сучасників), присвячені козацькій героїці.⁸ Приклад харківських українофілів підхопили інтелектуали Чернігівської і Полтавської губерній, перетворивши козакофільство в особливе явище в культурно-науковому житті українства. В цьому контексті необхідно назвати імена – М. Костомарова, М. Маркевича, П. Куліша, М. Максимовича. Завдяки козацькій тематиці українські літератори, вчені, історики-аматори створили потужний фундамент, на якому вибудувалась парадигма української ідентичності в наступні десятиліття.

У другій половині 50-х рр. XIX ст. в польському та українському освіченому середовищі з'являється нова ідейна течія – хлопоманство, яке поставило особу селянина в центрі повсякденної суспільної значущості. Це був час, коли вся демократична, мисляча спільнота в Україні вболівала за долю приниженого, обікраденого і безправного кріпосного люду. Питання ліквідації кріпацтва, як у виробничих, так і у суспільних відносинах й у світогляді набуло революційного звучання і привело в рух усі демократичні групи, товариства, організації Російської імперії. На порядок денний висувались завдання виходу із тогочасного фізичного і духовного рабства, в якому перебувало багатомільйонне населення усіх станів на цьому євразійському просторі під владою династії Романових. Безсумнівно,

⁷ Міллер А. Украинский вопрос в российской империи. – К.: Laurus, 2013. – с. 64.

⁸ Реєнт О.П. Україна 19-20 ст. Роздуми та студії історика. – К., Корсунь-Шевченківський, 2009. – С. 307–308.

польські патріоти, піднімаючи гасло боротьби за свою національну свободу та інших слов'янських народів, не могли залишатися осторонь селянського питання. З одного боку, від українських кріпаків залежав добробут поміщиків, з іншого – частина польської шляхти розуміла, що без підтримки українського народу неможливо здобути перемогу. Документи свідчать про факти відвертого братання у 50-і рр. декотрих поміщиків із власними холопами. Вони відвідують вечорниці, приходять на сватання молодят, стають хрещеними батьками селянських дітей, організують у своїх маєтках святкові обіди для кріпаків, тощо.⁹ За висновком дослідника Ю. Земського такі дії поміщиків були своєрідним посилом для селян про визнання рівності між шляхтою та простолюттям. Хоча для селянства це було недостатньо переконливо і особливої довіри та симпатії до поміщиків не надавало.

Подолання станових психологічних бар'єрів та еволюція поглядів у частини польської шляхти Правобережжя все ж таки мало місце. Це досить рельєфно простежується в діяльності студента Київського університету Й. Розенталя. У 1855 р. він разом із приказчиком А. Сковронським неодноразово збирав селян Таращанського повіту в оселі селянина Москаленка і розповідав, що народ, то як сплячий лев, якого необхідно розбудити і який має піднятися на «поголовне повстання» за свою свободу, яке очолять польські патріоти.¹⁰

Практично в другій половині 50-х рр. в Київському університеті в середовищі польського студентства спостерігається суттєва поляризація і радикалізація настроїв відносно українського народу. Зміна в оцінці ролі простолюття у громадсько-політичному майбутньому поступі оновленої Польщі, інтерес до селянського побуту, традицій, моралі сприяло появі серед польської молоді університету гуртка пуристів, з якого згодом розпочалася ідейна течія – хлопоманство. Для пуристів-хлопоманів властиво було цілковите заперечення міфів польських ідеологів балагульства і козакофільства про доброзичливі, шанобливі взаємини польського панства та українських кріпаків. Хлопомани заговорили про історичну і соціальну несправедливість, яку зазнав український люд від Польщі. Вони закликали правобережну шляхту відмовитись від станового світогляду, дотримуватись релігійної толерантності та погодитись на проведення аграрної реформи.¹¹ Відповідно студенти-хлопомани перейшли до скромного селянського

⁹ Земський Ю.С. Польська, російська та українська еліти в змаганнях за Правобережну Україну середини XIX ст. – Хмельницький: Інститут української археографії та джерелознавства, 2011 – С. 155–157.

¹⁰ Центральний Державний історичний архів у Києві: – Фонд 442. – О.П. 805. – Спр. 114 – ч. IV – Арк. 45-49.

¹¹ Труды этнографической статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П.Г. Чубинским. – СПб. 1872. Т. 7 – С. 248.

способу життя, відмовившись від шляхетських розкошів. Часом – вони оселялись серед українського селянства і працювали поряд з ними у полі під час жнив, співали з ними пісні, пили горілку і взагалі вселяли холопам, як зазначено в жандармських звітах, «шкідливі думки про рівність до вищих станів».¹² Така поведінка цієї частини польської молоді викликала різкий осуд більшості шляхетства і царських чиновників,¹³ котрі через судову систему намагались покарати цих хлопоманів за такі їхні вчинки. Київський генерал-губернатор І. Васильчиков навіть поставив вимогу перед адміністрацією університету – заборонити студентам хлопоманам носити український селянський одяг, бо молоді люди надають цьому «політичного значення – заяву про національність».¹⁴

Окрім того польські хлопомани проявляли непересічний інтерес до історії, мови, культури українства. Вони протягом 1858-1859 рр. здійснили ряд мандрівок по Україні і, зокрема, на Запоріжжя, з метою зібрати і записати – народні перекази, розповіді очевидців про історичні події минувшини. Зрештою, прихильність до українського народу призвела декотрих поляків Правобережжя до повної відмови від польської ідентичності та до заяви про своє цілковите українське походження. Яскравим прикладом того стали В. Терлецький, М. Чайковський, Ф. Духінський.¹⁵

Своє головне завдання хлопомани-поляки бачили у всебічному піднесенні простого люду, в удосконаленні «місцевого руського діалекту», в оживленні «старих козацько-гетьманських пам'ятників». Щоправда, у політичній перспективі вони згодні були визнати для українських правобережних земель лише автономний статус в межах Речі Посполитої.¹⁶

Цікаво, що польські студенти-хлопомани походили із шляхти Київської, Подільської і Волинської губернії й входили до так званої Української гміни. Натомість короняжи, тобто – студенти з етнічних польських земель і Литви – відзначились категорично негативним ставленням до діяльності та ідей хлопоманів. Вони з презирством називали їх «хохломанами», «галушниками». За спогадами Б. Познанського, аристократична молодь – короняжи – дивилась на українців подібно того, як європейці на «аборигенів Африки».¹⁷ Між студентами короняжами (або

¹² Державний архів Російської Федерації у Москві. – Фонд 109 – І експ. – Спр. 230 – Арк. 5.

¹³ Син України. Володимир Боніфатійович Авнтоневич. К.: Заповіт, 1997. – Т.1 – С. 190; Познанський Б. Воспоминания / Б. Познанський. – М.: Тип-я П.П. Рябушинського, 1913 – С. 37.

¹⁴ ЦДІА у Києві. – Ф. 442 – Оп. 811. – Спр. 68 – Арк. 2, 20.

¹⁵ Миллер А. Россия и руссификация Украины – С. 147.

¹⁶ Показания и записки о польском восстановлении 1863 Оскара Авейде – М –Wroclaw : Изд-во АН СССР 18632, 1961 – с. 278.

¹⁷ Познанський Б. Воспоминания. – с. 39.

тифловцями) і хлопоманами постійно відбувались публіцистичні дуелі на сторінках студентських рукописних часописів – «Суміш», «Бродяга», «Публіцист», «Плебей».¹⁸ Гонорові тифловці, хизуючись своїм аристократизмом, доводили свою стану вищість у суспільній ієрархії та ексклюзивну роль у боротьбі за Річ Посполиту з Російською імперією. Хлопомани ж, за спогадами М. Драгоманова, висміювали їхню аристократичну чванливість, становий егоїзм, французоманію і закликали поважати громадські права селян й, навіть, відмовитись від намірів приєднати Правобережну Україну в адміністративному відношенні до царства Польського, як звичайну провінцію.¹⁹ В історіографії існує думка, що тяжіння польської правобережної шляхти до українства – це не тільки місцевий патріотизм, але й підсвідоме повернення до своїх «колись втрачених етнічних коренів», це відчуття своєї емоційно-психологічної, ментальної спорідненості з народом, з яким віками жили на одній землі. В цьому контексті зазвичай ілюструються слова діяча хлопоманства Тадея Рильського: «Велика частина українських дворян правого берега Дніпра ні що інше, як ополячені українці».²⁰ Тому бажання шляхетської молоді Правобережжя «єднатись зі всією народною масою» цього регіону, на переконання Т. Рильського є логічно природнім. Передусім, саме правобережці, польські хлопомани намагаються зблизитись з українськими хлопоманами, котрі входили до Чернігівського і Полтавського земляцтв. Антонович – керівник групи польських студентів – першим почав налагоджувати контакти із студентами українського походження, котрі б «більше...знали і займались українськими ділами». Згодом, доля звела його з двома «оригінальними людьми, які добре відчували українську національність».²¹ То були – М. Коваленко і Ф. Панченко. Від них він дізнався про Кирило-Мефодіївське товариство і поезію Т. Шевченка. Але найсуттєвіший вплив на рішення В. Антоновича співпрацювати з представниками українського національного руху, мала його дружба із П. Чубинським.

У матеріалах етнографічно-статистичної експедиції в Південн-західно Руськім краї зазначено, що в Київському університеті одночасно із польським (правобережним) хлопоманством існувало й українське (лівобережне) хлопоманство. Приналежність учасників до однієї чи іншої групи, важко було розпізнати через зовнішні причини – вони усі показово

¹⁸ Див. Іванова Л.Г., Іванченко Р.П. Суспільно-політичний рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології. – К.: МІЛП, 2000 – С. 171–174.

¹⁹ Драгоманов М.П. До історії українських хлопоманів // Життя і слово. – 1895 – Кн. 3 – С. 349; Tabis Jan. Polacy na uniwersytecie Kijowskim 1834-1863. – Kraków, 1974 – С. 89–90.

²⁰ Берестенко О.В., Шамара С.О. Національний ренесанс... – С. 53–54.

²¹ Син України. Володимир Боніфатієвич Антонович. – Т. 1 – С. 180.

носили український селянський одяг.²² Втім, відмінність між ними все ж таки перебувала у площині мети діяльності та у розстановці акцентів при моделюванні майбутнього суспільного поступу обох народів.

Лівобережні хлопомани спрямували свою енергію та інтелектуальні сили на розвиток української мови, літератури, видання української книги, дослідження історії, згодом на поширення освіти серед селянства. Ця їхня діяльність була підпорядкована головній меті – утвердити у серцях українців відчуття своєї соціальної та національної гідності, своєї значущості у суспільному житті. У перспективі українські хлопомани сподівались на повернення тих часів у Малоросії, «коли сам народ, а не начальство робив свою історію». «Ми були тоді, – писав М. Драгоманов, – по-своєму республіканці і соціалісти, по-тодішньому по-київському хлопомани».²³

Натомість польські хлопомани, мріяли про відродження Речі Посполитої у межах 1772 р., куди обов'язково повинні увійти землі правого берега Дніпра (можливо на правах культурної автономії). Тож українців вони хотіли бачити своїми потенційними союзниками у визвольних змаганнях за польську справу. Релігійну рівність, соціальну і національну толерантність відносно українського населення в новій Польщі, польські хлопомани вважали привабливим аргументом для об'єднання обох народів. Але хлопомани Правобережжя не презентували більшість шляхетського суспільства, яке продовжувало залишатися за бар'єром станового світогляду відносно українського простолюду.

Розбіжності у поглядах на геополітичну перспективу України неминуче приводили до конфліктів інтересів та взаємної відчуженості між польськими патріотами та українофілами. Втім, не варто, перебільшувати негативізм українсько-польських відносин. З 1859 р. спостерігається постійний пошук діалогу в середовищі демократично мислячої частини українського і польського студентства. Першими встановити контакти на ниві співпраці з польськими гмінами та різними їхніми внутрішніми групами намагались колишні харківські студенти, що з 1858 р. були переведені до Київського університету. Хоча ці спроби були невдалими, але в тактичному відношенні харків'яни отримали перемогу у «справах студентських» – відносно налагодження побуту, отримання грошової допомоги, забезпечення навчальними підручниками, тощо.²⁴ Практично харків'яни разом із лівобережцями-хлопоманами змусили гонорову польську молодь рахуватися з інтересами українського студентства і таким

²² Труды этнографической статистической экспедиции в Западно-Русский край... – С. 248.

²³ Драгоманов М.П. Народні школи на Україні – Женева: «Громада», 1877. – С. 20.

²⁴ Див.: Іванова Л.Г., Іванченко Р.П. Суспільно політичний рух 60-х рр. ХІХ ст. – С. 98–104.

чином визнати факт існування української ідентичності, яку вони показово ігнорували. Окрім того, намагання демократичного українського студентства порозумітись із своїми опонентами, заклали основу для об'єднання українських і польських хлопманів у наступні роки. Таким кроком до співпраці для них стало питання україномовної освіти ремісничого і селянського люду Києва. У зазначений період ця проблема набула політичного звучання адже мова освіти для бездержавних народів перетворилась у вагомий аргумент на заяву про свою ідентичність та ексклюзивність відносно сусідніх етносів.

У жовтні 1859 р. студенти Чернігівського і Полтавського земляцтв започаткували рух за створення українських недільних шкіл.²⁵ У цій справі вони отримали дієву підтримку групи хлопманів В. Антоновича першу українську школу. В. Антонович разом із однодумцями заснували у 1859 р. на вулиці Жандармській (Благовіщенській). Ця школа спочатку функціонувала нелегально – без офіційного дозволу і була щоденною.²⁶ Передбачалось, що школа матиме семирічний курс навчання, а головне завдання вчителів полягало у вихованні національної свідомої української молоді, котра згодом боротиметься за українську справу. Учасник того освітнього руху М. Драгоманов писав, що демократично налаштоване студентство Києва надавало народним школам великого значення : «Найгарячіша наша думка була: чим-небудь і як можна швидше заплатити мужику за те, що ми вигодувались і вивчилися за його рахунок».²⁷ Окрім того, перед студентством та українофілами постала нагальна необхідність написати та видати великими тиражами україномовні шкільні підручники. До цієї справи відразу долучились В. Антонович та Т. Рильський, розуміючи її важливість. Почин київських студентів підхопили студенти харківського університету, а також дієво підтримали українські інтелектуали Полтави, Чернігова, Харкова, Ніжина, Лубен, Пирятина, Львова та інших міст. Втім саме студентська молодь Києва і Харкова, завдяки своїй освітній подвижницькій практиці утверджувала і поширювала українську національну ідею. Вони з альтруїстською завзятістю, мандруючи від міста до міста, від села до села Наддніпрянщини, поширювали українську книгу, український «Буквар», «Кобзар» Т. Шевченка.²⁸ Вони учителювали в сільських школах, де вчили дітей не тільки читати і писати українською, але й позбутися у майбутньому психології малоросійства, відчуття мовно-культурної меншовартості відносно імперського російського етносу. Одночасно на Правобережжі українські народні школи протидіяли

²⁵ Драгоманов М. Народні школи на Україні – с. 21.

²⁶ Син України. Володимир Боніфатієвич Антонович – с. 189.

²⁷ Драгоманов М. Народні школи на Україні. – С. 20.

²⁸ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – Фонд Х. – Спр. 4706 – Арк. 3-4.

полонізації українського населення через спеціально відкриті для цього польські школи.

Хлопоманство як ідейна течія, проіснувала до початку 60-х рр. XIX ст. і органічно трансформувалась у нову суспільну, культурно-освітню течію, що увійшла в історію під назвою громадівський рух і організаційно оформилась у товариство – «Громада». У громадівському русі об'єднались українофіли Лівобережної, правобережної та Слобідської України та сформували ідейні мотиви українського національного відродження. До Київської громади у січні 1861 р. увійшли польські хлопомани групи В. Антоновича, які заявили про своє бажання спряти «всіма чесними способами моральному й матеріальному розвитку народу», земля якого їх «вигодувала, пісня якого розбудила в ньому перші серцеві думи, з яким, врешті-решт...», «вони повинні зійтися в майбутньому громадському житті».²⁹ Але не усі польські хлопомани увійшли до Київської громади. Більшість у переддень нового польського повстання повернулись у нелегальні польські товариства. М. Драгоманов пояснював цю обставину страхом польських патріотів «нової Хмельниччини, Коліївщини». І цей страх «убив польське українофільство».³⁰ Наразі В. Антонович очолив Київську громаду та разом із своїми однодумцями-хлопоманами, взяв активну участь у реалізації українського проекту.

УДК 008:005.336.4

КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НАЦІЇ

Анна Базовська

(Науковий керівник – **В. Малімон**)

(**м. Івано-Франківськ**)

У статті розвинуті міркування про всеохоплююче значення культури у формуванні ідентичності нації. Розглядаються взаємовпливи культурних феноменів, їх зв'язок з усіма суспільними процесами. Фокусується увага на культурі як морально-етичній основі нації. Наголошується на відповідальності держави за розвиток національної культури.

Ключові слова: *культура, духовність, національна ментальність, ідентичність.*

²⁹ Матеріали для бібліотеки В.Б. Антоновича (З приводу двадцятої річниці з дня його смерті) / Зібрав і зредагував Д. Багалій. – К.: ВУАН, 1929. – С. 35.

³⁰ Драгоманов М.П. Политические сочинения. / М.П. Драгоманов; под. ред. И.М. Гревса и Б.А. Кистяковского. – Москва: Типограф., Т-ва И.Д. Сытина, 1908. – Т.1. – С. 259.